

Rosa Liksiom: Övertinnan

En recension av Clara Block Hane

5 mar, 2019

”Bränt barn skyr elden” lyder ordspråket som Stig Dagerman ändrade till ”Det är inte sant att ett bränt barn skyr elden. Det dras till elden som en mal till ljuset” (”Bränt barn”, 1948).

Efter att ha läst Rosa Liksioms nya roman ”Övertinnan” undrar jag om det inte borde heta ”bränt barn gör upp en brasa” eller ”bränt barn kan inte låta bli att gifta sig med en pyroman”.

Sedan debuten 1985 har Liksiom varit känd för sin färgstarka, uttrycksfulla klädsel och prosa. Hon har ofta skrivit om människor som är onda – utan att ta parti för ondskan – och det gäller även för ”Övertinnan”.

I bokens början sover alla, utom en äldre kvinna. Hon lägger in vedträn på brasan och berättar om sitt liv i en inre monolog tills morgonrodnaden syns på himlen. ”Tiden då jag växte upp var hatets och hämndens tid”, konstaterar hon och minns en barndom i skuggan av det finska inbördeskriget 1918, då pappan stred för de vita. Även på den vinnande sidan ligger såren från kriget öppna. Man hatar ryssar, judar och ”rödingar” och vurmar för starka ledare, fascism och nazism. En dröm om att Finland ska bli Nordens härskare växer sig stark och motiven för att misshandla och döda människor blir allt mer legitima.

Den blivande överstinnan och hennes syster Repekka har sina rötter bland samer, finsk bondesläkt och finlandssvensk adel från Helsingfors. Flickorna växer upp i ett hem med en laestadiansk stark tro och pryglas av sina föräldrar. När de tidigt blir faderlösa tar pappans kollega översten ett skräckens kommando över familjen.

Och det är just honom vår berättare väljer att förlova sig med – en 28 år äldre tyskvän som skickar samer att döda varandra och har våldtagit en 17-årig flicka och strypt henne med bara händerna. Översten förgriper sig på alla och det sägs att han tar vackra kvinnor och förvandlar dem till vålnader. Den senaste vålnaden är han för övrigt fortfarande gift med.

”Övertinnan” är skriven på tornedalsfinska/meänkieli och översatt av Janina Orlov till ett språk som böljar mellan att vara kargt, poetiskt och brutalt. Resultatet är en otäck men viktig och komprimerad roman om förälskelse och förnedring, utnyttjande, våld och maktlöshet.

Som modell för huvudpersonen står den finska författaren Annikki Kariniemi (1913–1984) och hennes äktenskap med överste Oiva Willamo (1887–1967). Kariniemi skrev ett drygt 30-tal böcker, varav ”Ett äktenskaps anatomi” från 1968 handlade just om livet med översten.

De båda är exempel på den grupp som fick sociala och ekonomiska fördelar av att samarbeta med tyskarna, tacksamma också för att de på ett Forrest Gump-aktigt sätt råkar på historiska personer som Gustaf Mannerheim, Vidkun Quisling, Hjalmar Siilasvuo, Heinrich Himmler, Joachim von Ribbentrop och även Führern själv.

Under en resa till Tyskland ser Överstinnan en jude fastbunden vid en lyktstolpe, så att alla ska kunna spotta på honom. Hon ser också arbetsläger och dödsläger, men dåligt samvete får hon först över stulna föremål – det strider ju mot det sjunde budet. Och riktigt ont gör det inte i henne förrän tyskarna låter undslippa sig att när man är färdig med judarna är det finnarnas tur. De är "kortnackade" och som ungrarna av magyar-ursprung – och därmed underlägsna. Ondskan är alltid ond, även om den för tillfället är vänd åt ett annat håll.

När tyskarna lämnar Finland bränner de människor och kreatur levande och tyskvännerna får välja mellan självmord och att byta sida. Överstinnan blir gift med sin Överste och som siats blir det ett våldsamt äktenskap. Han förnedrar henne, stänger in henne, misshandlar henne, våldtar henne, pissar på henne och är flera gånger nära att döda henne.

Och jag undrar vem hon egentligen är.

Kanske en otäck, men viktig, varning till oss alla om att inte fatta omoraliska beslut för att sko oss.

Men Överstinnan kan också vara Finland, hon som gång på gång sargats av sina närmaste och som ibland fattat fel beslut – men som alltid rest sig igen.